

Er det råd å stole på rapportert språkbruk?

av Nina Berge Rudi

Grunnen til at eg stiller dette metodiske spørsmålet, er at eg tykkjer det er ein skilnad mellom den i hovudsak anglo-amerikanske sosiolingvistiske litteraturen eg les, som hevdar at ein ikkje kan stole på informantane, og den røynda eg opplever ute blant informantane i hovudoppgåva mi.

Eg kjem til å gå noko inn på hovudoppgåva mi, fordi det er med bakgrunn i den eg stiller spørsmålet om det er råd å stole på anglo-amerikanske språkforskarar, for å stille det litt på spissen.

Oppgåva har førebels tittelen *Språkvariasjonar i to dalføre*, med undertittelen *Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet blant 18–20-åringar i Hallingdal og Gudbrandsdalen*. Eg planlegg å levere oppgåva i oktober 1999¹. Eg har sett på om såkalla “standard austnorsk” (blant folk flest også kalla “bymål” eller “bokmål”) har nokon påverknad på halling- og gudbrandsdalsmålet. Dette såkalla “bokmålet” har regionale drag i seg, men det er enno ikkje gjort særleg mykje gransking på regiontalemål i Noreg, og eg nøyer meg med å berre vise til at det finst. Hovudhypotesa i arbeidet er at språkbrukarane i Hallingdal lettare blandar eller byter ut den heimlege dialekta med

¹ Nina Berge Rudi leverte hovudoppgåva si våren 1999.

såkalla "bymål/bokmål" enn språkbrukarane i Gudbrandsdalen. Eg vil altså ikkje samanlikne dialektane i Hallingdal og Gudbrandsdalen, men heller prøve å få eit inntrykk av om det er tilfelle at gudbrandsdølane heldt betre på dialekta si enn hallingane. Med dialekt meiner eg eit komplett språkssystem knytt til eit geografisk bestemt område, som ikkje har eit skriftspråk knytt til seg, eller er formelt standardisert.

Metodisk er eg inspirert av Sigmund Grønmo (1982), og har valt å samle inn hovuddelen av materialet mitt med å intervju 136 informantar ved hjelp av *kvantitativ* metode. I det høvet nytta eg eit spørjeskjema med skriftlege svar. Dette spørjeskjemaet er delt i to. Den eine delen er sett saman av 27 spørsmål om identitet, språk og haldningar. Den andre delen ber informantane rapportere kva språktrekk dei nyttar, og dei kan velja mellom 7 språkvariablar.

Denne kvantitative delen med spørjeskjema er følgt opp av ei *kvalitativ* undersøking. Her har eg intervju 6 av dei 136 informantane ved hjelp av ei spørjelite og ein bandopptakar. Kvart av desse intervjuar varer i 35–45 minuttar.

Eg har valt ei slik metodetriangulering fordi ein lett kan skildre språksituasjonen ein gjeven plass med å intervju 136 informantar, men ei slik framstilling forklarar likevel ikkje *korfor* forholda er som dei er. Det kan til dømes vera freistande å seia at innflytting er ei årsak til at mange unge pratar bokmålsnært i Hallingdal. Men *korfor* pratar ungane bokmålsnært når mange av innflyttarane er frå Vestlandet? Det nyttar ikkje berre å telje førekomstar.

I tillegg til å sjå på informantane som ei gruppe, bør ein også sjå på nokre av individa i gruppa.

Språket som sosialt fenomen kan me få betre inntrykk av ved å samtala med ein skilde av informantane, og slik få ein viss tilgang til kva tankar og meiningar dei har. Difor valde eg å bruke litt meir tid på 6 av dei 136 informantane. Dessutan var det viktig å få noko av materialet på band til samanlikning, sidan eg baserer hovuddelen av materialet mitt på rapportert

språkbruk. Helst ville eg intervjuar alle 136 med bandopptakar, men det seier seg sjølv at det ville skapa kapasitetsproblem.

Materialet i hovudoppgåva byggjer på svara til 8 avgangsklasser ved Gol vidaregåande skule i Hallingdal, og Otta og Vins-tra vidaregåande skular i Gudbrandsdalen. Eg var til stades i alle klasseromma mens elevane fylte ut spørjeskjemaet, og var såleis tilgjengeleg for spørsmål.

Blant dei seks som vart intervjuar på nytt, denne gongen med bandopptakar, måtte det vere informantar frå begge dalføra, av begge kjønn, og ikkje minst: dei måtte prate respektive "bokmål", "blandingsmål" og "dialekt". Dette er kategoriar som eg sette opp for dei i spørjeskjemaet, og informantane vurderte sjølve kor dei "hørde heime". Kategoriane, som var *hallingmål/gudbrandsdalsmål*, *bokmål*, *bymål*, *standardmål*, *blandingsmål* og *anna*, vart ikkje diskutert med informantane på førehand, og ingen stilte spørsmål ved dei.

Det har som eg nemnde innleiingsvis vorte hevda, kanskje særleg frå anglo-amerikanske språkgranskarar, at informantane ikkje er i stand til å reflektere over sin eigen språkbruk i så høg grad at granskaren kan stole på den språkbruken informantane sjølve seier dei har, i til dømes spørjeskjema. Eg vil som nemnt sjå nærare på denne påstanden, og sjå om den høver på norske forhold.

Labov (1979) peikar på at hørsla kontrollerer talesignala, og at denne kontrollen er svak i uformelle situasjonar, og sterk i formelle situasjonar. Bengt Nordberg (1984) hevdar vidare at me vaktar meir på orda våre i meir formelle situasjonar, og dess meir ritualisert ein talesituasjon er, dess meir formell blir språkbruken. Nettopp ein intervjusituasjon kan for mange informantar vera ein uvant og formell situasjon, og det er i denne situasjonen Labov stiller spørsmålet om me verkeleg har målt den språkbruken me ville måle. Det er dette han kallar "the observer's paradox":

the aim of linguistic research in the community must be to find out how people talk when they are not being systematically observed; yet we can only obtain these data by systematic observation (Labov 1979:209).

Han hevdar vidare at det er råd å koma over dette problemet ved å bruke metodar som tek merksemnda vekk frå språkbruken, som t.d. gruppesamtaler.

Labov fann ein manglande korrespondanse mellom rapportert og faktisk språkbruk blant informantane i ei undersøking gjort i New York City:

This 'dishonesty' in reporting what they say is of course not deliberate, but it does suggest that informants, at least so far as their conscious awareness is concerned, are dissatisfied with the way they speak, and would prefer to be able to use more standard forms (sitert etter Trudgill 1972:184).

Etter Labov er altså eit umedvite ynske om å prate standard-språk årsaka til at det ikkje er råd å stole på informantane. Trudgill (1972) fann også i si undersøking frå Norwich ein manglande korrespondanse mellom rapportert og faktisk språkbruk, men Trudgill fann også at det ikkje berre var eit umedvite ynske om å prate *standardspråk* som utgjorde diskrepansen. Fleire av informantane frå Norwich overrapporterte nemleg *Norwich-former*:

For example, many informants who initially stated that they did not speak properly, and would like to do so, admitted, if pressed, that they perhaps would not *really* like to, and that they would almost certainly be considered foolish, arrogant or disloyal by their friends and family if they did (Trudgill 1972:184).

Årsaka til at informantar overrapporterer lågstatusformer, er ifølgje Trudgill "covert prestige", eller skjult prestisje. Skjult prestisje heng i hop med den samkjensla informanten har med ei bestemt gruppe, og denne prestisjen gjer at informanten

pratar som gruppa, sjølv om ho bruker ein såkalla lågprestisje-variant av språket.

Også Karen Margrethe Pedersen (1991:112) meiner at språkbrukarar er relativt medvitne om korleis dei pratar. I ei undersøking på øya Langeland i Danmark, testa ho om det var råd å stole på rapportert språkbruk ved å intervjuje informantar og gjere bandopptak, samstundes som dei skulle fylle ut ei ordliste med former dei brukte. Ho fann at informantane laga seg språklege strategiar som ikkje nødvendigvis stemte med den rapporterte språkbruken. Ein informant var tydeligvis oppteken av å skapa ei uformell stemning, og prata meir dialekt enn det Pedersen trudde han vanlegvis gjorde. Ho tolka språklege sjølvkorrigeringar i høve til den rapporterte språkbruken som indikasjon på kor mykje eller lite dialekt informanten prata til vanleg. Pedersen hevdar at den rapporterte språkbruken i store trekk er nærast den vanlege språkbruken til informantar, mens intervju tekne opp på band derimot syner det "offisielle" språket.

Også Mæhlum fann i si undersøking frå Land at informantane hennar hadde "[...] et relativt høyt metalingvistisk bevissthetsnivå [...]" (1986:287), dei var altså i stor grad i stand til å reflektere over sin eigen variasjon. Men ho fann også at når eit individ har budd lenge på ein plass med ei framand dialekt, *sokk* medvitsnivået om eigen språkbruk fordi dialekta på staden vart integrert i individets talespråk, utan at individet nødvendigvis reflekterte noko særleg over det. Dermed kunne informantane tru at dei "heldt bra" på dialekta sin, mens dei i røynda ikkje gjorde det.

Det å "halde på dialekta" har i Noreg ein verdi som kanskje ikkje er så opplagt andre stader. Dette kan ha den ideologiske bakgrunnen sin i nasjonalromantikken, som var den verksame ideologien i Noreg og Europa tidleg i det førre hundreåret, samstundes som tanken om ein nasjonalstat gjorde seg gjeldande. Etter ei lang unionstid med Danmark vart det viktig å finne

attente til det "ekte norske", og med dette vart mellom anna odelsbonden og det norske språket teke inn i den borgarlege varmen. Eg meiner at dette kan vera noko av bakgrunnen for at det enno i dag er nokså allment viktig å halde på dialekta si.

Men endå viktigare er kanskje den språklege sosialiseringa. Språk er ein måte å identifisere seg med grupper på. Det å ikkje halde på dialekta kan bli sett på som eit "svik" både mot ein sjølv og ikkje minst overfor alle dei andre som pratar den dialekta. Ein av dei tre informantane frå Gudbrandsdalen går på NTNU i Trondheim, og på spørsmål om korleis han trudde det ville bli teke opp i kameratflokkjen heime dersom han la om dialekta, svara han:

da ha e jo vorte utstøtt...((LATTER))...nei, itte så ille, men...da hadd e vorte sett på som en slek...=e= ja, mæne'n e bære æll æille andre (og) svær på're ette'n ha fløtt frå bygda å gått på skule (...)

Ein kan altså bli møtt med til dels sterke sanksjonar, som her, der informanten meiner han vil bli stempla som overlegen og arrogant dersom han legg om dialekta sin. Ein av informantane i Torp si undersøking i Ringeby (1979), trur likevel at dialekta forfell nettopp fordi foreldre og venner ikkje er "flinke" nok til å seia frå dersom ungane brukar dialekta feil.

Mykje av den sosiolingvistiske litteraturen me les er produsert i England og USA. Sett på spissen har britiske og amerikanske språkendringsgranskingar ofte eit anna utgangspunkt enn dei norske, dei ser nemleg på korleis det kan ha seg at såkalla lågprestisjevarietetar av språket ikkje blir borte. I Noreg er tendensen meir å sjå på korleis det kan ha seg at såkalla standard-språk breier seg. (Jf. t.d. Papazian 1994, der han ser på korleis numedalsmålet må vike for eit søraustlandsk standard-talemål).

På spørsmålet om det er råd å stole på den rapporterte språkbruken til ein informant, er svaret mitt ja, fordi eg trur det språklege medvitet er større i Noreg (og kanskje Norden)

enn i t.d. England, der språkbrukarar i mykje sterkare grad har lært at standardspråket er det "korrekte" språket. Resultatet i denne granskinga underbyggjer også påstanden min. Den rapporterte språkbruken (i spørjeskjemaet) og den faktiske språkbruken (i intervjuet) samsvara heilt hjå dei seks informantane mine frå Hallingdal og Gudbrandsdalen. Det finst sjølvsagt språkbrukarar også i Noreg som av ulike årsaker både underrapporterer og overrapporterer språkbruken sin, men eg trur likevel at den store majoriteten har ei såpass innsikt i sin eigen språkbruk at eg kan lite på at materialet til dei 136 informantane som har svara på spørjeskjemaet også reflekterer den faktiske språkbruken.

Litteratur

- Grønmo, Sigmund. 1982. Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder i samfunnsforskningen. I Holter, H. og R. Kalleberg, (red.)
- Labov, William. 1979. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- Mæhlum, Brit. 1986. *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Oslo: Novus.
- Nordberg, Bengt. 1984. Sociolingvistisk datainnsamling. I Thelander M. (red.) *Talespråksforskning i Norden*. Lund: Studentlitteratur.
- Pedersen, Karen Margrethe. 1991. Selvrapportering. Kan det bruges til noget? I *Danske Folkemål* 33.
- Torp, Arne. 1979. *Bygdemål og stasjonsbymål*. Unpubl. gransking.
- Trudgill, Peter. 1972. Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. I *Language in Society* 1. Cambridge University Press.